

Tudományos élet.

Ómagyar olvasókönyv. — A Toldi Szerelme ősi formájában. — Aratókoszorú, székelykapu. — A középkori magyar művészet. — Egy tudományos «szenzáció».

A magyar tudományos élet legújabb eseménye Jakubovich Emil és Pais Dezső *Ómagyar olvasókönyvének* megjelenése. A pécsi *Tudományos Gyűjtemény*, a magyar Göschen, melyet évekenkel ezelőtt Thienemann Tivadar megindított és ma is szerkeszt, ezzel egyik legnevezetesebb kiadványához ért el: az Ómagyar olvasókönyv az irodalomtörténészek, történészek és főleg nyelvészek mindennapi breviáriuma lesz. De hisszük, hogy laikusok is élvezettel fogják forgatni.

Ebben a kis, de vaskos kötetben ugyanis először találjuk meg a magyar nyelv összes emlékeit a XV. század negyedik évtizedéig. Akik csak arra emlékeznek iskolai tanulmányaik alapján, hogy a magyar nyelvemlékek sora a Halotti Beszéddel, a Königsbergi Töredékekkel, a Gyulafehérvári sorokkal kezdődik és a kódex-irodalommal folytatódik, kellemesen lepődnek meg, ha e gyűjteményt kezébe veszik. A mai tudományos felfogás szerint a «szórványok» (Pais szava), az egyes okiratokban, esetleg külföldi történetíróknál előforduló szavak ép annyira fontos és megbízható emlékei a magyar nyelvnek, mint a későbbi összefüggő szövegek. Már pedig ez a kiadvány, amint előttünk áll, arról tanuskodik, hogy nyelvünk ismeretében sokkal régibb időre tudunk visszaszállni, mint eddig gondoltuk. Itt vannak először is a honfoglalás előtti törzs- és méltóságnevek, melyeknek arab és bizánci kéziratokban előforduló alakjait először kapjuk teljesen megbízható alakban. Aztán következnek a XI. és XII. századi oklevelek, melyekben számtalan sok magyar személy-, hely-, sőt köznévmaradt ránk s melyek egy része az eddigi oklevéltárakban is hozzáférhető volt, de teljes pontossággal először itt közöltetett. A történészek ugyanis nem sokat törődtek a nyelvészek számára oly fontos betűhűséggel. De akárhány

oklevelet Jakubovich és Pais használt fel először és így a «kiadatlan» vázása is növeli antológiájuk vonzóerejét.

Ebben a gazdag adattárban aztán a Halotti Beszéd és társai korántsem tűnnek fel majd oly elszigetelt, elárvelt emlékeknek, mint eddig. Töméntelen nyelvi adat előzi meg és követi ezeket az előkelő szövegeket, melyek anyagából a nyelvészek teljes megbízhatósággal rekonstruálhatják már a XI. századi magyar nyelv történetét, különös pontossággal a hangtant, több hézagossággal az alak- és mondattant. Ezt már eddig is megtették, de ezután ott lesz asztalukon mindaz a sok szöveg, melynek kedvéért levéltárakba és könyvtárakba kellett szaladgálniuk, ha fel akarták használni. Jakubovich Emil oklevéltani biztossága, bámulatos anyagismerete, Pais Dezső leleményes és mégis teljesen megbízható nyelvtörténeti érzéke, filológiai pontossága biztosítanak arról, hogy a kiadványba hibás olvasat vagy sajtóhiba aligha csúszhatott be. A pécsi *Tudományos Gyűjtemény* e kiadványának nagy belföldi és nemzetközi sikert jósolunk.

*

Az Akadémia nyelv- és széptudományi osztályának egyik ülésén Voinovich Géza mutatott be sajtó alatt levő Arany-életrajzának második kötetéből egy részletet, melyben a *Toldi Szerelmének* keletkezését, kialakulásának egyes fázisait tárgyalja. Ezt a filológiai munkát természetesen csak Voinovich Géza végezhette el, mert örökségképpen az ő birtokába kerültek Arany János összes kéziratjai. Igen örvendetes, hogy annyi évi féltékeny őrzés után Voinovich legalább saját feldolgozása és értékelése alapján ismerteti meg a szakkörököt a birtokában levő irodalmi kincsekkel. Így megtudtuk, hogy Toldi Szerelme első tervezetében Toldi valóságos mesehős volt, Arany akkor még nem jutott el a végleges *történeti* felfogáshoz. Annál mélyebben van kidolgozva Piroska jelleme, ki még itt mint Holubár felesége szerepel. Holubár egy sziklavárban elzárva tartja. Toldi he-

tedhétországban át keresi s csak egy banya segítségével találja meg. Maga Holubár kevésbé gonosz alak, mint a végleges szövegben, de csak azért, hogy Piroksa jelleme jobban hozzámuljon és Toldi vétké annál súlyosabban essék latba. Az eposz forrásainak ismertetésében a felolvasó nem lehetett oly önálló, mint az ismeretlen kéziratok felhasználásában; azok Szinnyei Ferenc kutatásai óta teljes mértékben ismeretesek voltak. De itt is érdekes megállapításai vannak, melyek a korábbi kutatást igazolják: Voinovich ugyanis magának Aranyinak a könyveiben mutathatótt rá ceruzajegyzésekre és az iratokban talált kivonatokra, melyek mind arról tanuskodnak, hogy Arany roppant szorgalommal gyűjtötte művéhez a színes történeti adatokat. Reméljük, hogy Voinovich Arany életrajzát mihamar követni fogja egy teljes és kritikai Arany-kiadás, melyben végre Arany összes kéziratai, levelezései hozzáférhetőek lesznek a tudományos kutatás számára.

*

A Néprajzi Társaságban két szép előadásban volt részünk: Madarassy László az *aratókoszorúról* értekezett. Meglepetéssel hallottuk, hogy a kutatók és gyűjtők figyelme csak a legújabb időben fordult az aratási szokások és a velük összefüggő tárgyak felé s még a különben oly páratlanul gazdag és tökéletes budapesti Néprajzi Múzeumnak is csak az 1928. évi mezőgazdasági kiállítás óta van annyi anyaga, hogy az aratókoszorúkat tudományos rendszerezés tárgyává lehetett tenni. (A soroksári svábok azonban visszavitték az ő koszorújukat, mert hiába, régi hiedelem szerint nem jó azt a határból kivinni!) Madarassy vetített képekben is bemutatta a szebbnél szebb, ügyesebbnél ügyesebb aratókoszorútípusokat: a kalászboronát, a kalászcsigát, vagy esőzsákokat, a kalászszezártartót, a kalászharangot, a kalászházikót, a kalászkoronát, a kalászkeresztet, a Jézus bölcsőjét stb. Mindebből pedig azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a vallásos élet mély nyomott hagyott a népeletben; a romantikus és szociológiai néprajzi világnézetű tudomány ezt szerintünk nem hangsúlyozta eléggé s ha vannak a magyar néprajzról freudista szintézisek, egyáltalán hiányzik egy olyanféle mű, mely a magyar népelet és a kereszténység viszonyát világítaná meg.

Rendkívül érdekes volt Viski Károly előadása is a székelykapuról, aki azonban már nem leíró, hanem történeti problémaként fogta fel kérdését. A magyar néprajz legkitünőbb történeti ismerője: Győrffy István már korábban bebizonyította, hogy a székelykapu a honfoglaláskori gyepükapuk származéka (Kapuvár neve is ezt őrizte meg): a gyepükapuból a gyepürendszer bukásával községi kapu lett, mely a vetéseket a magyar faluban szabadon kószáló barmok ellen védő sövény kijárása volt. Majd később a zárt magán-telek kialakulásával a magánházak udvarának kijáratára került a díszes székelykapu. Viski Károly a székelykapu történetének régi őseivel: a várkapuval foglalkozott. Régi metszeten mutatta be, hogy a székelykapu jellegzetes vonásai már a XV. és XVI. századi magyar várakon megtalálhatók és rámutatott valamennyi részének eredeti célszerűségére. Magasságát a lovaskatonák ez időben kialakult fontos szerepe igazolja. A galambbúgról német analógiák segítségével kimutatta, hogy az eredetileg ügyelőhely volt. Dürer metszetein a mázas gomb német rokona is előkerült s a ma is *szakállszáritónak* nevezett és székely falvakon utcai pletykázónak használt ereszféle már a XVI. századi várakon is szerepel *ugyannezen a néven* mint a várbeli katonák tanyázó helye. A székelykapu díszítő kifestésében már Huszka perzsa elemeket keresett. Viski ezt azzal teszi elfogadhatóvá, hogy a török hódítás alatt eltanult díszítőstílusnak fogja fel: ami természetesen sokkal valószínűbb feltevés, mint honfoglalás előtti emlékeket keresni benne. A székelykapukon található kiszégyezés analógiáit is megtalálta Viski a régi várakon és végül Takáts Sándor tárgyi adatokból gazdag művei alapján a székelykapu eredetileg várkapujellegét felismeri abban a tényben is, hogy a kapukat nem maguk a gazdák készítik, hanem molnárokkal csináltatják: a XVI. században pedig a malomácsok voltak a magyar végvárak építész-mérnökei.

Viski és Győrffy kutatásainak az ad némileg aktualitást, hogy épen a mult évben jelent meg a kolozsvári oláh egyetemen egy disszertáció, mely a székelység etnikumát vizsgálva épen a székelykaput használta fel egyik argumentum gyanánt annak a képtelen Jorga-féle elméletnek támogatására, hogy a székelyek elmagyarosított

oláhok. A jeles és Rómában még nagy reményekre jogosult ifjú tudóska, ki ezért Jorgától külön elismerést kapott, egyszerűen így okoskodik (mert a történeti adatokat természetesen elhanyagolja): a magyarok nomádok voltak, tehát kapukra nem volt szükségük; ki mástól tanulhatták tehát el a székeleyek kapujukat, mint a «város-lakó» római-oláhoktól? Az oláh tudományosság színvonala az utóbbi időkben erősen fellendült (különösen a nyelvészet és filológia terén), de gyermekes romantikáját nehezen fogja egészen levetkőzni, mert még mindig képtelen a nem-apriorisztikus történeti gondolkozásra. Jorga politikai jellegű székeleyeredet-elmélete pedig már terjed és politikai dogmává válás útján van. Hogy ennek milyen szomorú kultúrpolitikai következményei lesznek, azt az erdélyi őslakossági elmélet politikai felhasználása pregnánsan tanúsítja.

*

Nagy közönséget vonzott Gerevich Tibor előadása az Országos Magyar Régészeti Társulatba, mely fennállásának ötvenedik fordulóját ünnepelte. A kiváló és népszerű professzor a magyar középkor művészetéről beszélt ezúttal. Sajátságos az a harc, melyet Gerevich az ország határain belül vív a régi magyar művészet elismertetéséért. E téren igen kicsinyhitűnek mutatkozott a magyar műkritika: Ipolyi Arnoldot kivéve nem nagyon hittek a magyar művészet önálló, egyéni jellemében. Ennek a kishitűségnek legkézzelfoghatóbb cáfolata a Kolozsváristvéreknek a prágai Hradzsinban őrzött XIV. századi Szentgyörgyszobra, melyben külföldi hatást lehetetlen keresni, mert hiszen még a későbbi nagy renaissance-művészek is merevebben ábrázolták a lovat, mint ez a nagy magyar művészpár.

De Gerevich a festészetben is megtalálja a kolozsváriak általános művészi jellemvonásait: világos szintézis, tiszta képalkotás, mérséklet, inkább lírai mint drámai hatás szerinte a középkori magyar művészet jellemvonásai. Az esztergomi primási képtár anyagából számos képet vetített az ámuló közönség szeme elé: a kontraszt kedvéért magyar művek mellé helyezte a külföldi német és olasz mesterek képeit. Az ellentét szembeszökő: az általa felfedezett zseniális M. S. magyar mester Kálváriája csakugyan

mint egyszerű, izléses, költői mű hat a borzalmasan drámai és realiztikus német mester, Grünewald híres képe mellett. A jánosréti mester Szent Katalinja és számos más kép szintén feltűnik bájos egyszerűségével, ha szembeállítjuk a külföldi mesterek hasonló tárgyú képeivel. A magyar falfestésben pedig a miniature-művészet hatása mutatkozik egészen sajátos módon. Az ötvösművészet eredeti magyar jellegét pedig mindenki ismeri. Gerevich szerint a magyar művészet sokkal hamarabb fejezte ki az egyéni, önálló magyar nemzeti karaktert, mint az irodalom, melynek pedig e téren nagyobb érdemeket tulajdonítanak. Rámutatott arra is, hogy az osztrák szárnyasoltárfestészet sokkal alacsonyabb színvonalon állott a középkorban, mint a magyar. Hivatkozott Jeannoton István kutatásaira, kinek sikerült 64 kétség-telenül magyar eredetű és nevű művészt találnia, kik a mohácsi vész előtt Bécsben vagy Ausztriában dolgoztak. Lehet-e a magyar nép művészi hivatottságának élénkebb bizonyítéka? Dürer Albert és Mányoky Ádám esete tehát nem valami elszigetelt jelenség: mi is épügy exportáltunk művészetet, akárcsak az olaszok. A magyar művészetet megsemmisítő döntő csapás itt is a mohácsi vész és a török uralom volt, mely a magyar fejlődést minden téren megakasztotta: ekkor kerül Magyarország művészileg is teljesen külföldi hódoltság alá s csak hosszas vergődések árán jut megint önálló élethez. Mindenki érzi, hogy az a magyar művészettörténet, melynek megírásához Gerevich Tibor most hozzáfogott, fordulópont lesz a magyar művészet multjának megítélésében.

*

E rovatnak az a célja, hogy a tudományos élet iránt felébressze és fokozza a nagyközönség érdeklődését. A tudományos életnek sohasem árthat a tudomány népszerűsítése.

Ellenben roppant károkat okozhat a tudományok, ha tisztára tudományos kérdéseket botrányszenczióként tálnak fel a nagyközönség előtt. Ezt tette meg hajdanán Szebfü Gyulával szemben Ballagi Aladár és ehhez hasonlólt kísérel meg ugyancsak ő vele egy debreceni tanár, ki már korábban egy nem szakfolyóiratban kíméletlen és a magyar tudományos életben újabbán már teljesen ismeretlen hangon támadta meg Szebfü Gyulának remekbe készült Beth-

len Gábor-életrajzát. Most Szekfü erélyes tiltakozására, külön röpiratban támadta meg újra, még féktelenebb hangon és modorban, mely rég elmúlt időkre emlékeztet, mikor még a *Benn sült vörös kolop vagy a vén bial orrára való karika* s más efféle nyájasságokkal traktálták egymást a vitázók.

Ezt a hangot a tudomány és jó ízlés nevében a legerélyesebben vissza kell utasítanunk. Ha valakinek valami kifogása van egy tudományos mű ellen, formulázza meg azt tudományos szaklapokban és tudóshoz illő komolysággal; ne provokálja a botrángra és zsákmányra éhes sajtó vastagbetűs figyelmét azzal, hogy egy ritka nagyértékű tudományos multtal rendelkező európai híró tudóst szándékos történet-hamisítással vádoljon és annak a férfiúnak, aki egész életét a nemzet szellemi fegyverzetének szolgálatába állította, nemzeti érzését és jóhiszeműségét vonja kétségbe.

Égészen komikusan hat, mikor valaki 1929-ben tudós kollegáját alkalmi véstörvényszék elé akarja cipelni. Mióta szoktak tudományos vitákat zsűrivel elintéztetni? És vajjon lehet egy tudományos műről egyáltalán végleges ítéletet alkotni? Minden generáció más és másképp látja a történelmi és általában a tudományos problémákat. Naív ember az, aki azt hiszi, hogy egy tudományos munkát vagy pláne egy tudományos életpályát szavazattöbbséggel lehet megmenteni vagy megsemmisíteni. Egy ilyen disputa akár *pro*, akár *kontra* határozatának értéke, ha egyáltalán létre lehetne hozni, egyenlő volna a nullával.

Az a bizonyos sajtó pedig, mely csak akkor szedeti vastag betűkkel tudományos riportjait, mikor személyi hajszáról van szó, mohón esett neki ezúttal is a «szenzációnak». És az egyik lapban már sietett előre «lenyilatkozni» a Szekfü ellen javaslatba hozott «zsűri» egyik tagja is, Marczali Henrik, kinek az újabb magyar történetírásról nyugdíjba vonulása óta az a véleménye, hogy az egyszerűen nem számít. Ővele megállt a világ folyása. S ezt nemrégiben egy tekintélyes külföldi szakfolyóirat jubileumi kiadványában írta le, ahol époly felelősség nélkül nyilatkozhatott, mint az újság jámbor olvasói előtt.

Ritka alkalom ez, melyet kár volna elszalasztani, mert hát a mai történészgeneráció tudományos tekintélyben, hatásban és pozícióban bizony túlsá-

gosan feje fölé emelkedett egyes régi nagyságoknak!...

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

Móricz Zsigmond tehetségének bizonyára nem leglanyhább tisztelői azok, kik kitűnőbb regényeit féltik a dramatizálástól. Valahányszor eddig ebbe a kockázatos vállalkozásba belevágott, az derült ki, hogy a színpadra a regénynek épen legkülönb értékeit nem igen lehet — a napisajtóban annyira felkapott kifejezéssel élve — «átmenteni». Világért sem állítjuk, hogy a *Légy jó mindhalálig* finom és gazdag lelki materiájából valódi tragikai mag ki nem fejthető, a regény változatos és aprólékos detailrajza alatt épen ennek a termékeny s nagy etikai keménységű magnak szüntelen érezhető erjedése az, mi a kis Nyilas Misi regénybeli alakját és sorsát igazi drámai nyomatékhoz juttatja s nemcsak érdeklődésünkbe, hanem szívünkbe is belelopja. A regénynek erős lírai kihangzása is van, de mi drámai szempontból komolyabb akadályt ebben sem látnánk: az igazán jó drámák a lírai, szubjektív melegségnek kárát még sohasem vallották. Kemény eltökéléssel, a regényt csak pusztán alapul vetve, témáját teljes drámai szabadsággal újjáteremtve, ezúttal Móricz talán legtökéletesebb színpadi művét alkothatta volna meg. Ez a «talán» legfeljebb hősenek gyermekvöltára vonatkozik: mi úgy hisszük, a gyermeklélek rajzának sajátképi területe csakugyan a regény; gyermekváltakra drámát ráhelyezni legalább is vakmerő kísérlet. Ibsen a maga kis Eryolfját az első felvonás végén a drámai akcióból kikapcsolja, további sorsát már a szülők lelkiismeretében játszatja le. De ez lehet merő feltevés is, melynek most Móricz esetleg csattanós cölletét adhatta volna, ha szívéhez nálot kis hőseről a regény után most azzal csupán főbb elemeiben azonos, de konstrukciójában amattól egészen független drámát ír vala. Egy színházi újságban így nyilatkozott: «A *Légy jó mindhalálig*: nem is darab. Ez az életem legnagyobb élménye, amelyet előbb regényben s most színdarab formában újra s újra életem és átéletem.» Így nyilatkozott, de nem így cselekedett: az élményt nem élte át újra színdarab formájában, érthető pietással a regényből iparkodott megmenteni minden megmenethetőt, néha a dráma legegyszerűbb

követelményei ellenére is. Idegen átdolgozó ily mértékű kíméletet semmiesetre nem tanúsított volna. Az eredmény azután nem is nagyon különbözik attól, amiről például Péterfy Jenő panaszkodott, mikor Alphonse Daudet a maga világhírű *Nábob*-ját színművé dolgozta át «hét képben»; Péterfy szívből fájlalta «az istenverte szabómunkát», hogy «a regény bő köpenyegéből drámai szűk zekét szabtak ki». «A regény a valóban megrázó, kitűnően tagolt dráma — írta — ez annak csak Tatar Péter-kiadása.» Daudet-t is védelmükbe fogadták a kritikusai — Daudet ellenében: «Igazán, legközelebb újra elolvasom regényét, hogy színdarabját elfeledjem.»

Belőlünk sem a ridegség szól Móricz Zsigmond legújabb színművével szemben, melyet színmagyar ihletéért, őszinte bensőségéért ebben a formában is örömet látunk a Nemzeti Színház deszkáin. Mi nem akarunk feledtetőül a nagyon regényes dráma elől a nagyon drámai regényhez menekülni, de annyi bizonyos, hogy míg előttünk Nyilas Misi színpadi élete leperreg, regénybeli életéről csakugyan nem árt pillanatilag megfeledkezünk. Ha ez megtörtént, szívesen kitárulhatunk Móricz Zsigmond diákemlékei, a korral és környezettel tökéletesen egybevágó dialógusai és szemmel-szívvvel meglátott figurái felé.

Az első felvonás nagyon szélesen és aprólékosan, de a fődolgozat illetőleg meglehetősen feleslegesen exponál. A forgó-színpadnak már-már nyugtalanító mozgalmassága a diákéletnek egyik mozzanatát a másik után vetíti elénk, de ez a kacsalábon forgó kollégium Misi érzelmi kapcsolatairól vagy helyesebben: érzelmi különállásáról többet végül sem képes mondani, mint amennyit a szerző egy időben s térben erősen összefogott, néhány bensőbb feszültségű jelenet kaptatóján nekiindított drámai bevezetéssel mondhatna. A színház e diákéleti mozzanatokra «valódi» nebulókkal népesítette be a színpadot, ezek mulatságosan és a teljes realitás otthonosságával hancurozzák végig a jeleneteket, de — mint a színpadon mindig — a művészileg le nem hántolt s lényegre nem szorított realitás ezúttal is majd hogy meg nem bosszulja magát: csak Vaszary Piroska egyéni vonzóságának és érdekességének köszönhető, hogy figurája ebben a színpadi tohuva-bohuban egészen el nem merül.

A második felvonásban végre kiütözköznek jellemének is s az alak köré szótt, eléggé naiv bonyodalomak is legalább fontosabb száalai. De ha az első felvonás igen is bőven mérte a diákélet momentumait: ebben a másodikban a Doroghy-meg a Török-familia életének mozzanatai annál levegőtlenebbül összezsúfolódnak. Misi alakja lassacskán nyer ugyan plaszticitásban, de mögötte a lelkeknek, kedélyeknek és sorsoknak inkább csak elmosódó relief-árnyékaik imbolyognak. A sokfő társaság nem jut se térhez, se időhöz, hogy valami jókaias általánosságból kézzelfoghatóbb életvalóságra kibontakozhassék. Török János úr is — ki pedig a kis Misi tragikus «felnőtt»-kultuszában az egész életre szóló csatlódást van hivatva reprezentálni — itt, a színpadon menthetetlenül, kivallja a maga erősen romantikus, Kárpáthy Abellinós fogantatását.

De a harmadik felvonásban sikerül Móricznak egy erőteljes és biztos markolással az egész koncepciót valódi drámai alapra helyezni. Itt szakít korábbi mozaik-módszerével: Misi alakját itt már nem kirakja, hanem megfaragja. Az egész felvonást ugyanazon a helyen játszattja le, egymást követik a kibontakozás felé haladó különböző «ügyek» s a színpadi feszültség nöttönő, amint rendre kiderül, hogy Misiink valamilyen vonatkozásban azok mind-egyikébe bele van keverve. Állandóan a színen csetlő-botló kis figuráján szinte a szemünk láttára torlódnak meg a gátszaggató «felnőtt»-komiszságok, riadt tekintetében, társtalan meglapulásában szinte csiráján kezdve nyomon követjük annak az érzelmi paroxizmusnak fokozatos érlelődését, mely azután a tanári konferencia jelenetében az első tragikus elbukás lecsúszó s ugyanakkor megtisztító erejével szakad elibénk. Ahogy itt először összerakított foggal, halálos megrendüléssel állja a gyanúsítást, majd élmeny- és hangulatemlékeinek egy-egy foszlánya vetődik felszínre s ezek a heves lökések megindítják keserűsége kiáradásának az önkívületig fokozódó klimaxát: abból csakugyan egy heroikus lélek erős drámai válsága fuvall felénk. Most, *visszamenőleg*, sorban igazolást nyernek a korábbi felvonásokban refrénszerűen ismétlődő etikai rajongásai is, melyek ott — kellőképp szerves beillesztés híján — akárhányszor mondvacsináltak hatottak. E nagyerejű befejező akkord hatása alatt

szinte fantáziánkban minmagunk megkorrigáljuk, drámalélektanilag kiegészítjük az előzmények epikai szakadozottóságát. Hatásában egészenk érezzük azt, minek felépítése közben a töredékesség lehangoló érzésétől csak ritkán birtunk megszabadulni.

Vaszary Piroska remek színészi alkotó munkája is ebben a zárórészben nyeri el valódi értelmét, művészi épiséget. Két felvonáson át egyre gazdagodó részletrajzzal dolgozza fel magát arra a magaslatra, mely a harmadikban már piederesztálként emeli kis kócos, durva cipős alakját. Fiúi hitelessége tökéletes, a «nadrágszerepek» visszas hatásából itt nem zavar egy szemernyi sem, minden mozdulata a paraszti vérű, maga-érző komolyságú fiúé, azé még a hangjának színe is. A fantáziája pedig hibátlan egységben ragadta meg az alakot, eggyé vált vele, belülről, lélekből fejleszti: gazdag és őszinte lélekből. Amít komikai alakításában eddig is érezni lehetett: lelkében megvan a meleg, mélygyökerű humor eleme is, most ez a réteg lett nyilvánvalóvá, kis entusiastá Misi-jét ebből szólította életre. Feladata pusztán szerep-szempontról meglehetősen egyhangú: egyre ismétlődő félzségségekből, rajongásokból és letörésekből áll, de Vaszary Piroska nem helyzeteket rajzol, hanem valóban jellemről és életviszonyokból egybe-szővődő emberi sorst.

Körülbötte ezeknek az «életviszonyok»-nak reprezentánsai összetettebb lélekábrázoló feladathoz alig jutnak, belőlük a színpadon inkább csak utalások maradtak regénybeli élő valóságukra. A színház kitűnő együttese még így is nagy segítségére volt a szerzőnek, hogy ezek az utalások biztosak és plasztikusak legyenek. Rózsahegy meleglelkű öreg professzora, Vizvári Mariska grandiózus Török nénije, Tasnády Ilona, Somogyi Erzsi és Ághy Erzsi tökéletesen vidéki ízű leányfigurái, Hajdu József finom vak-studiuma, Pataki rangos pedellusa, egy Apáthy nevű akadémiai növendéknek figyelmet érdemlő kurta jelenete: az előadásnak egytől-egyet számottevő értékei. Komoly ígéretet látunk a kis Lázár Gida okos és természetes szereplésében is. A harmadik felvonásban pedig két jeles alakítás emelkedett a valódi művészi élmény fokára. Kürthy György pomádés, javíthatatlan világfiasságban szenvedő osztályfőnöke a megfigyelőképeség nem mindennapi diadala, Kürti József ne-

mesen férfias, íziglen magyar, sőt hajszálíg debreceni hitelességű kollégiumi igazgatójához fogható színészi realista remeklést pedig valóban ritkán láthatni színpadainkon. A darab izgalmas befejező szakaszának ez az alak vált kemény és biztos tengelyévé. Ajkán szinte valami zsoldári szárnyalásra keltek a morális józanság és pedagógiai hűség igéi s még néma jeleneteiben is komoly homloka mögött valósággal olvasni lehetett a higgadt észjárását, a csip-csup szellőktől meg nem ingatható érett ítéletet.

*

Móricz művének némi drámai aránytalanságai, technikai bizonytalankodásai mellett a Vígszínház újdonsága, John Ervine kiváló angol színikritikusnak *Az első feleség* című vígjátéka szinte a másik végetlet jelenti. A hosszú házasság után elpártolt férjet az első feleség a nagyon is méltatlan másodiktól visszaserzi. Ebben az egy mondatban bent van minden, ami három felvonáson át — «cselekmény»-szerűen — történik. Azt mondhatnók, a legelső jelenetben már el is dől minden: nemcsak meglepetésre nem számíthatunk, de még komolyabb késleltető mozzanatokra is alig. Ahhoz, hogy valaki ily csekély podgyással induljon útnak, nem kevés bátorság kívántatik. Ervine-nek ezt a bátorságot mesterségbeli biztosságán kívül a pszichológiai finomságok iránti érzelme adja meg. A külsőséges fordulatokon megtakarított időt a lélekrajz elmélyítésére fordítja s ha valami nagyon mélyre talán e tekintetben sem hatol is, a nagy biztossággal megvont és a legcsekélyebb stílustörés nélkül megőrzött szinten a pszichológiai mondanivalója még mindig bőven elég ahhoz, hogy lekösse érdeklődésünket.

Lényegileg «szerep-darab»-ot kapunk, de ennek az untig ismert műfajnak bántó egyoldalúsága nélkül: az első feleség középponti alakja itt csak nyer azáltal, hogy játéktársai is egytől-egyig finoman meg vannak formálva s kellő egyéni érdekességgel és súllyal illeszkednek bele a színmű egészének harmóniájába.

A dialógusok sem színpadi helyzetek felé vannak kihegyezve, bennük lelkek bontakoznak ki, lassú, gondosan árnyaló rajzzal; a megkapó és vonzó mindig épen ez árnyalatokban van s nem a jellemeknek kevésbé újszerű alapszíneiben. A darab technikai tisztaságában, témabeállításában talán francia hagyó-

mányokra emlékeztet, de a lélekzetvételeiben is még a jellemek felfogásában is azért gyökeresen angol: alakjaiban kevés a retorikai lendület s épen semmi sincs az öncélú kifejezés-kultuszból; szavaik valami határozott tárgyszerűség talajából sarjadnak, igen ritkán nélkülözik a jó vagy rossz értelemben vett önzésnek némi mellézköngéjét.

Az első feleség alakja francia szerző kezéből az okosság, szív és szellem ragyogó ötvözeteként került volna ki. Ervine figurájában van valami kis inzuláris ridegség: a vetélytársnővel szemben nem mindig csupán finom taktikus, néha kegyetlen ellenjátékos is. A kontinens színházi közönsége akárhány helyzetben lágyabb hurok pengését várná, ahol Mrs. Fraser szolámában a melódiát szinte elnyomja az igen világos és határozott — szöveg. A színész nő egyéniségén fordul meg, hogy az alaknak mindamellett azt a szeretetreméltóságot kölcsönözze, mit felőle a szerző nyilván elgondol.

Varsányi Irénben a szerepnek csakugyan ilyen gazdája akadt. Játéka mintája lehet a vigjátéki magasabb stílusnak. Nemes eszköztelensége kitűnően egybevág a darab stílusával: egyéniségével hat, ennek gazdagsága megadja az alak tökéletes plasztikáját. Ahol szerepe szerint keménynek kell lennie, nála azt érezzük, hogy igazi szenvedés jogán az. Belátó és tettekre kész a férj helyett, a gyermekeik érdekében s a maga hitvesi érzése nevében. Sajátképen nem heroina-szerepeket Duse óta kevesen bírtak a heroizmusnak olyan magaslatára emelni, mint Varsányi Irén.

A második feleségből Makay Margit formált olyan életteljes karakter-alakot, aminőre eddig az ő nagy és gazdag stílerékú, biztos eligazodású művészetének sem nyílt sok alkalma. A házárjátékos «démon» felszín alatt mesterien megérezte az ősréteget is: a kis primitív ösztön-teremtényt, a hányavettség mögött a riadt szellemi és morális inferioritást. Karikatúrájából — mint minden jó karikatúrából — az élet megdöbbentő igazsága tekintett felénk.

Az urak oldalán épen nem számolhatunk be értékben egyenrangú teljesítményekről. Rajnay deresedő férjét — néhány jó mozzanat ellenére is — kelletlenül elrajzolták a síheder-szerepeiből visszajáró, groteszk mozdulat-reminiszenciák. A kéz-láb játéka ennyire mégsem függetlenítheti magát

attól a szövegtől, mit az író alakjának, ajkára ad. Góth páratlan otthonossága is némileg a buffonériába írta át az udvarlónak nem oda szánt alakját. Széles közvetlensége egy kissé túlságosan is — pestiessé szélesedett; a zsebre-gyűrt kezek stílusával valamelyest féreállt a darabétól, melyből némi önmérsékléssel újszerűbb hatásokat teremthetett volna elő.

A darab eredetije egyetlen színen pereg le, ez hozzá is tartozik a szerző elvszerű puritániségéhez. A Vigszínház a közbülső felvonáshoz más intériéurt készítettett. Csakugyan nem tehető fel a mi közönségünkről, hogy a külső látványosság-igények kielégítése nélkül, pusztán valamely kitűnőbb író szavára is szívesen bemegy a színházba? Vagy a szerényebb nyugattal szemben kell mindenáron megmutatnunk, hogy erre, kelet felé bőkezűbbek vagyunk? Hogy nekünk — telik? Az effajta büszkélkedés legfeljebb addig ér valamit, amíg majd esetleg Bukarest ránk nem lícitál — három diszlettel...

*

Ha az angol Ervine művében minden a szón fordul meg: az amerikai H. Berger darabjában, a Magyar Színház által Alex Stein vilnai rendező színpadi fogalmazásában bemutatott komédiában a szó egyszerűen — nem számít. Ez az a bizonyos «száz százalékos színház», mely az írótól nem lelki tartalmat vár, hanem technikai ürügyet. A lelkiszegények körében veszedelmesen hódító amerikanizmus jellegzetes terméke. «Modern» s egyben meghökkentően ásatag. A címe *Özönvíz*, a témájának magva azonban valamivel régiebb az özönvíznél is. A haszonleső, sivárlelkű emberek világa (mely azonban az amerikai felfogásban az «intenzív élet» nevében valamelyest mindig felmentést nyer) a halálveszedelem küszöbén egy rémült pillantást vet a saját lelkének fenekére, elborzad az önzés chimérájától, megleti a jobb érzés egy kis otffelejített kupacát, alku-dozást kezd a lelkiismeret egy felénk szavával, de azután a veszedelem elmúltán — mint pestiesen mondják — «vissza az egész»: Mammon isten megingott híveiben helyreáll a régi, fönn-tartásnélküli hódoló hajlandóság. Berger úr felelőtlenül keveri a legszélsőbb színeket és legellentétebb stílusokat, a többit rábízta a rendezőre, a diszlet-tervezőre meg a színházi fodrászra. Ezeknek pedig legfőbb igyekvésük

abból áll, hogy fürge működésük közben az író szövege huzamosabban és észrevehetőbben szóhoz ne jusson, mert ilyenkor már az ajtón kopogtat az unalom. Az ilyen rendezés abban a hiszemben van, hogy: ha valami laposságot szavalókórus-szerű tálalásban juttatnak elibénk, akkor az mindjárt mélyebb és megrázóbbá is válik. Leplezetlen irrealitás és nyers naturalizmus kavargó előttünk, mint egybepancsolt víz meg olaj, csakhogy a víz igen állottízü, az olaj meg igen benzinszagú. Az ilyen daraboknak s az ilyen divatrendezéseknek bizonyos érdekessége merőben tüneti természetű: minket erősen a háromnapos csodákra emlékeztetnek; a negyedik napon már multhatatlannul szóhoz jut a közönség bátrabb, csalódását meg is valló részének kritikája: «ezek a csodák túlságosan is mechanikai műhelytermékek, az egyre finomodó gépek és egyre gépiesedő emberek együttes produktumai; az igazi csodák mégis csak a lélekéi, ha majd a szerzők azok felé fordulnak, mi is visszanyerhetjük sippal-dobbal eltompított ámulóképességünket». Csakhogy akkor a Bergerek elvesztik piacukat.

A Magyar Színház művészei annyit megmutattak, hogy rendezői eszmékhez és rögeszmékhez igazodni ők is képesek, csakúgy, akár vilnai kollégáik. A színház művészi vezetőjének nyilatkozata szerint a cél itt «a darab lényegének kihangsúlyozása» volt, ezt a célt az előadás el is érte, de a darabnak valami jót nem tett, hogy arra a pontjára világítottak rá, ahol «lényegét» jelentő sivár üressége tátog.

Hegedüs Gyula szép baritonjának személyi szuggesztivitásával mélyítette az ajkára adott banalitásokat. Sarkadi Aladár nagy éberségű aprólékos rajzzal terelte el a figyelmet az alak egyhangúságáról. Ihász Lajos ugyanezt élettelen játékaival nyíltan kivallotta. Dénes György néger bárpincérje kedves, fürge bábszínházi figura. Földényi László budapesti szerződése óta most első ízben adhatott foglalat komoly ígéretű jellemzőképességéből. Az egyetlen női szerepben Belezna Margitot láttuk. Ez a szép megjelenésű, kellemes hangú színésznő évekkal ezelőtt a Nemzeti Színházban indult, biztató módon, azóta huzamosan lappangott. Most, mint rediviva, mértékül alkalmas feladathoz nem jutott, de egy-két akcentusa kellemesen újította fel régebbi szereplésének emlékét. Az előadás

valódi meglepetését a fiatal Szigeti Jenő nyújtotta, ábrándos, tisztalelkű hóbortosában olyan biztos léleklátás mutatkozott meg, mely talán a legkülönb ibseni feladatok megoldása felé terelheti ez egészen egyéni ízü művészeknek sok sikerrel biztató útját.

*

Egy fiatal szerző darabját a minap rendőrileg betiltották. Most egy másikét a Belvárosi Színházban — három «vígaszelődás» után — a közönség tiltotta be; ily kereken egyhamar még színpadi próbálkozást ki nem végeztek. Mi a kritikában korántsem valljuk a népfeltség elvét, hanem azért ezúttal a marasztaló ítélettel vitába mégsem szállhatunk. Farkas Endre *Gyár*-a az amerikanizmusnak berlini változatából adott kostolót. Keservesen «újszerű» kívánt lenni, de mi haszna, ha mi már hova-tovább könyv nélkül tudjuk ezt a receptet? Az ilyen «avantgardista» műben elengedhetetlenek a mű-proletárok, a csapszékí mű-orgiák, a mű-utcalányok és a romantikus műérzelmességek. A török-szakad újítanak ez az a foka, ahonnan egyetlen lépéssel vissza lehet kanyarodni a legprimitívebb közhelyekbe s ez a lépés el sohasem marad. A szerző sok szépet és mélyet «összegondolt», kis Hannelés életkallódásokat, félelmetes gyáripari molochvilágot, cikázó expresszionizmust, mese-szimbolikát, dörgegelmes szimultanizmust s közben reménytelenül elmerült a maga-felidézte zavarosban. Sok berlini színházban láthatott sok mindent s nem volt lelke tapasztalatainak bármelyikéről is legalább egy kis utalással be nem számolni.

A Belvárosi Színház mostani jeles tehetségű vezetőinek optikai csalódását csakis az magyarázhatja, hogy végre valamit a halálosan megunt sablon keretein kívül is meg akartak kockáztatni; csakhogy ez a jószándékból becsúszott darab más kereken is siralmasan kívül esik: a művészetén. A naivítás nem egyszer rokonszenves is lehet, öregebb hiba, hogy a Farkas Endre naivításán nem az éretlen gyümölcs egészséges fanyarsága érzik, inkább valami bomlási folyamatba széteső túlérétség; fölényes kritikáján kezdő olyan dolgoknak, melyeknek becsületes szemügyrevételére vagy ügyet nem vet, vagy szemé nincs.

De az a munka, amit a színház a

szervő rendelkezésére bocsátott (igazban: amit művére elvesztegetett), őszinte elismerést érdemel. A kis színpadra pompás tér-érzéssel felépített díszletek szinte a darabtól függetlenül, a maguk erején is hatottak. A teljes odaadással dolgozó együttesben is valóban figyelmet érdemlő színészi értékek kallódtak. Somlay Artúr lehetetlen apacs-Napoleonjának a művész jóvoltából szinte még valami hitele is támadt s a rendezés munkája is az ő tudását és tapintatát dicséri. Karátson Piri proletárlánykájára szeretetreméltó kis teremtés, külsőre: megelevenedett «karakterbaba», belülről pedig egy tiszta gyermeklélek szárnyverését érezteti. Z. Molnár egy rá nézve egészen új feladathoz egyelőre közelebb jutott mozgásban mint beszédben, Forgács Rózi viszont épen meleg orgánumával vitt valami őszinteséget egy elrajzolt alakba. Körössy Angéla üde közvetlensége, Székely Lujának a közönség nagyon is érthető, kedélyes rosszmájuskodásaival hőiesen megküzdő lélekjelenléte és Csata Janka éles megfigyelőképesége is derekasan rászolgált, hogy felőlük — habár most már csak ilyen nekrológszerűen — említés essék. Mert «midőn e sorokat olvasod», a darab már régen nincs az élők sorában. Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle.

Közvetlenül a karácsonyi vásárt megelőző időszakban megritkultak a kiállítások. Kisebb kollektívok itt-ott a közönség elé kerülnek s ezek az intim bemutatók sokszor érdekesek és tanulságosak, mint az alábbiakból kiténik.

A *Tamás-Galériában* egy fiatal magyar piktornak, *Simon György János*-nak és *Kovács Margit* iparművésznőnek gyűjteményes kiállítása nyílt meg. Simon György János ezúttal csak fekete-fehér grafikát, nagy tuszrajzokat állított ki, noha ezek a polikrómia nélküli alkotásai raffinált kontrasztjaikkal arra mutatnak, hogy alkotójuk roppant érzékeny az árnyalatok iránt s kétségtelennek tartjuk, hogy megállja helyét a színek sokhangú birodalmában is. Biztosan, szélesen adja elő mondanivalóit, teljesen kialakult viziókat vet a papírra, a megcsinálásban sohasem tétovázik. Érzéke az artiztikumok iránt rendkívül kifinomult. Az atmoszférikus jelenségeknek néha szinte kifejezhetetlen és megfoghatat-

lan pillanatnyiságára úgy csap le, mint áldozatára a magasban kóválygó vércse. Innen származik művészetének meglepő frissesége, bár élményeit nem adja nyersen, ügyel a kompozíciós problémák kielégítésére is. Simon György János későn született impresszionista festő. Impresszionisztikus látásából következnek erényei, abból származnak gyengéi is. Könnyedsége és eleganciája olykor semmit sem takar, artisztikus előadásmódja mögött sokszor hiába keresünk mélyebb indítékeket. Nem a Sokrates-féle sokat emlegetett daimonion ösztökéli őt az alkotásra, itt-ott csak egy formai ötletből indul ki. A szédítő oktáv-glisszandók nem tudják feledtetni, hogy gyenge kvalitású az a virtuózdarab, amelyben előfordulnak. Fiatalemberről van szó, akinek kétszeresen kell vigyáznia arra, hogy művészete zsonglörködésévé fajuljon.

Kovács Mária kerámiái rokonszenves munkák. Domborműveit, mázas figuráit és apró használati tárgyait inkább a stílus kialakításának vágya jellemzi, mint maga a stílus. Érdekes, hogy néhány reliefsjével a gótikus ideálokhoz közeledik, kiállított dolgainak java-része azonban, ha távolról is, de a Wiener Werkstätte korai periodusával függ össze. A magunk részéről nem tartjuk szerencsésnek ez irányzatnak magyar földbe való gyökereztetését; a bécsi iskola raffinált és jámborkodó modorossága művésztünk lelki eredőivel semmiféle kontaktusban nincs s amennyiben szó lehetett ennek a stílusnak magyar áthangszereléséről bizonyos groteszk-komikus primitíveskedő formában, azt már *Gádor István* elvégezte. *Gádor* rendkívül kifinomult és komplex művészete nem fejleszhető s a magyar kerámiának, ha egyéni hangot akar megütni a nagy versenyben, nem azt az utat ajánljuk, amelyet ő tett meg. Jó lenne körülnézni a régi magyar fazekasság emlékei között, nem a multbafordulás, az archaizáló játék, hanem az egyszerű, tiszta melódiajú stílus kedvéért.

*

Háy Károly festőművész, aki a *Mentor* könyvkereskedés miniatűr kiállítóhelyiségében mutatja be munkáit Simon György Jánoshoz csak annyiban, hasonlítható, hogy ugyancsak a francia művészethez igazodik. Az impresszionizmushoz semmi köze sincs, de nincs köze az azt felváltó absztrakt játékok-

hoz sem. A kiforratlanság időszakán még nem jutott túl, néhány tájképrajzán Van Gogh lázas művészetének hatása, másokon Matisse raffinált színkultúrája érzik, munkáinak nagyobb részére azonban már a mai francia művészet vezéralakja, a kubistából újklasszicistává változott Picasso hatott. Háý stílusa elképzelhetetlen lett volna tíz évvel ezelőtt, amikor Picasso nyakrafőre termelte érthetlennél-érthetlenebb, síkობól összerótt ellenszenves, de óriási hatású gitárosait és abszintesüvegjeit. Érthető, hogy a mai Picasso hallatlanul értelmes és kifejező vonalú kontúrrajzai megejtették Háý Károlyt, mint ahogy megejtették a mai legfiatalabbak, olaszok, németek és franciák javarészt. Az árnyékolás nélküli és mégis oly tömegszerű figurális rajzok (főképp aktkompozíciók) fejlett ízlést és rendkívüli rajztudást igényelnek. Becsületére válik Háý Károlynak, hogy ezen a göröngyös úton jól megállja a helyét s ha rajztudása itt-ott még kívánnivalót hagy hátra, ízlése mindig segítségére siet. Az elmondottakat grafikájának egyik csoportjára értettük, amelyből néhány finom akt-rajzát emeljük ki. Két olajképe nem üti meg a modern francia portrétermelés átlagos mértékét, de úgy érezzük, hogy mindössze két képből nem illik, nem szabad konzekvenciákat levonni.

*

Szokatlan bőség jellemezte az *Ernst-Múzeum* december 1-én megnyílt *aukcio kiállítását*, amely kétezernél több katalógusszámban minőségileg is jelentékeny anyagot sorakoztatott fel. Az árverésre kerülő műtárgysorozatban *Fónagy Aladár* kollekciója is szerepel, amelynek hangsúlya a tizenkilencedik századi magyar piktúrára esik, de a többi kép között is akad jónéhány kiemelkedő darab.

A barokkori magyar festőművészetet mindössze *Mányoki* öregkori önarcképe, *Kupetzki* két férfiarcképe és *Bogdán Jakab* madárcsendélete képviselte, annál sokoldalúbb volt a biedermeier-festészet anyaga. Őt *Barabás*-kép került elő, többnyire portrék, *Markó Károly* több tájképe, amelyek közül különösen A halász c. kis képe emelkedik ki friss és üde színhatásával. *Borsos József* egyik legszebb kompozíciója (A hír) jó fogalmat nyújt a mester miniatúrára emlékeztető aprólékos finomságáról. *Borsos*, ez a máig nem eléggé méltatott festőnk különben

több képével szerepel. Az aukció katalógusa egy szignálatlan leányportrét is neki tulajdonít, ha talán nem is az ő műve, nyilván az ő körébe utalható. *Kiss Bálint* és *Orlai Petrics* Soma emlékét történeti kompozíciók, *Canzi Ágostét* és *Györgyi Alajosét* női portrék idézik. Érdekes *Marastoni Görög* nő c. (Budapest, Szépművészeti Múzeum) képének hű kópiája, amelyet egy eddig ismeretlen biedermeier-festőnk, *Sófalvy Árpád* készített 1847-ben. A méltatlanul feledett *Molnár Józsefet* is viszontlátjuk két kompozíciójával.

A XIX. század végének magyar művészetéből ugyancsak értékes objektumok szerepelnek a kiállításon. *Munkácsy* képei közül említhetjük a Zálogház teljes példányát, felsorolhatjuk *Paál László* szép tájképét, *Bihari* meghitt kompozícióit, *Székely Bertalan* lineáris elgondolású fürdő nőjét, *Lotz* pihenő táncosnőjét (becesebb változata a Szépművészeti Múzeumban) és néhány finom aktját. Két kiváló mesterünkre hamis fény vetődik: *Szinyei-Merse* Pál gyenge, jelentéktelen képekkel szerepel, épúgy mint *Rippl-Rónai* József. Modern festőnk közül *Csók* harmatos virágcsendéletei és *Fereneczy* Károly Tékozló fiúja méltó az emlékezetre.

A külföldi piktúra javarésze nem üti meg a múzeális mértéket. *Fra Filippo Lippi* egyik fogyatékos erejű tanítványa, az úgynevezett *S. Miniato* mester (ha ugyan az, és nem *Fra Diamante*, mint *Baldasz véli*) egy konvencionális Madonnával szerepel. Érdekes, de nem jelentős az a pásztoros tájkép, melynek három mestere is van, *Rubens*, *Hendrik van Balen* és *Lucas van Uden*. A francia festőket *Philippe de Champagne* bájos apácája és egy Erdélyből előkerült *Boucher*-kép képviseli; ez utóbbi kivételesen szent Ágneszt ábrázolja s nem galáns pásztorjelenetet.

Igen szép az aukció iparművészeti anyaga, amelyet gazdasága miatt nem részletezhetünk. A korai bécsi porcellángyártás remek darabokkal szerepel épúgy, mint a XVII. századi ötvösművészet. A textilis tárgyak között két szép erdélyi szőnyeg tűnt fel. A remek bútorok negyrésze *Szapáry* László gróf gyűjteményéből való.

*

Boromisza Tibor festőművész, aki tizennyolc hónapja a Hortobágyon dolgozik, gondolatot ébresztő levélben

számol be azokról az érzésekről, amelyeket a nagy magyar rónaságtól kapott.

„Jó két évtizedes pikturámnak — írja többek között — kiindulási pontja a kelet felé való orientáció volt. Ez az igazodás nem jelenti a nyugattól való teljes szakadást, nézőpontban való változás ez. El kell merülni teljes megismerés céljából a magyar faji jelleg sajátosságaiában s ezt a sajátosságot magán viseli a magyar fű, fa, levegő, állat és ember. Ebből a szemszögből kell felhasználni olyan nyugati kultúreleményeket, amelyek valóban méltók arra. A nyugati hatás átvételének minőségéről és mennyiségéről csak a tudatos magyar faji ösztön dönthet s ezt az ösztönt ki kell alakítani, ki kell építeni, ha bármily energikus és hosszadalmas munkába kerül is az.»

A hortobágyi pásztorország ősi elemekkel átszőtt életének egyformasága a gondolkodó művésszel oly problémákat látta meg, amelyek a fővárosban, ahol hetenkint nyílnak, változnak a kiállítások s ahol sokféle szándék kuszálódik össze a művészet szent nevében, rejtettek maradnak. Mágis nem akadt szakértő, aki nyomról-nyomra kitapintotta volna a faji karakterisztikumokat képzőművészetünkben, legalább is ami a mai magyar művészetet illeti. (A régre vonatkozóan *Mitrovics* Gyula tanulmányára utalhatok, amelynek vitatható konkluziója szerint a magyar formalitás leginkább a román stílus kereteit túri el testén.) Pedig ilyféle vizsgálódás tanulságos lenne s reámutatna azokra az okokra, amelyek miatt nincsen a Bartók Béla muzsikájához fogható modern magyar képzőművészetünk. Mélyen a magyarságba fogódzó talentumok vannak, például rá *Rudnay* Gyula, aki azonban expresszív romantikus művészetével elkésett. Korszerű művészetünkben ezzel szemben léptenyomon rendkívül erős francia hatást érezni. A magyar festőművészetnek XIX. századi újjáéledése óta tulajdonképpen csak egy tradíciója volt, a nyugat felé való orientálódás. Ez az orientálódás generációk szerint módosult. Biedermeier-festészetünk Bécs felé, a nagybányaiak München felé, a mai művészek pedig Páris felé fordulnak s ezek a változó orientációk akadályozták meg pikturánkat abban, hogy generációnként hazai elődjeiből merítsen. Bármennyire sokra tartjuk is Nagybányát, fejlődéstörténeti jelentőségét alig értékelhetjük. Ép akkor merevült konser-

vativvá, amikor legnagyobb szükség lett volna arra, hogy lázas iramban építse a jövő felé vezető hidat, így a mai formatörekvéseknek semmi közük sincs hozzá.

Boromisza Tibor kétségtelenül Bartókra gondol, amikor tudatos faji ösztönből szeretné kialakítani az új magyar művészetet. A mai zene azonban más relációban van a népművészettel, mint a mai piktura. A zene többet és jobban meríthet a népművészetből, hiszen kifejezési formái azonosak (ha a népi zene lehetőségei korlátozottabbak is). Ezzel szemben a piktura mit kezdjen a népművészettel, amely nálunk leginkább a stilizált virágornamentikát használja s többnyire tartózkodik a figurális ábrázolástól? A nehézségek csaknem leküzdhetetlenek, amit bizonyíthat az is, hogy míg a modern zene világszerte kezdi kiaknázni a régi és primitív zene kincsesbányáit, addig a képzőművészet csak itt-ott érintkezik a népművészetrel s nem ezek a pillanatai a legszerencsésebbek.

Úgy tudjuk, Boromisza Tibor nem sokára bemutatja a Hortobágyon készült képeit s ez alkalomból, e rokonszenves művész kapcsán konkrét formában találkozhatunk a kérdéssel, amelynek itt csak teoretikus problémáira utalhattunk.

*

A kiállító és csendben dolgozó művészekről, festőkről és iparművészekről szóló aktuális krónikát ezúttal oly aktualitással zárhatjuk, amely e rovatban szokatlan. Szokatlan, de beletartozik, mert az építőművészet is szerves része a képzőművészetnek s értékes újdonságait épen ritkaságuk miatt kétszeresen kell értékelnünk.

E hónap elején tartották az első isztentiszteletet a *győri gyárváros* róm. kath. templomában, amelyet *Árka* Aladár és fia, *Árka* Bertalan tervezett és épített. Magában az a tény, hogy egy templom épült, nem tenné indokolttá az említését, hiszen a klasszicizmus kilobbanása óta néhány száz egyház felépült már Magyarországon anélkül, hogy ez a művészetre nézve különösebb haszonnal járt volna. *Erről* a templomról azonban nagy szeretettel kell megemlékezni s azt hisszük, nem vetjük el a sulykot, mikor azt írjuk, hogy a háború utáni Magyarország egyetlen korszerű épülete. Minden ízében rendeltetési célját szolgálja, mégis több, mint egyszerű praktikus igények kielégítője,

A háromhajós, tizenkét méter magas templomtérben 1400 hívő fér el. Sudár, négyzetes pillérek törnek a magasba, fel a sokféle színben pompázó lapos famennyezetig. A középhajó mellett a mellékhajók keskeny folyosókká szűkülnek s így van ez rendjén. A zavaró eltakarások helyett, mit terük nyujtana, inkább a közlekedés lebonnyolítására szolgálnak. Az építmény modern vasbeton keretrendszer szerint épült, azaz tartószerkezetét vasbetongerendák képezik s a szerkezet váza az épület külsején is meglátszik, hangsúlyozva annak értelmes konstrukcióját. A gerendák közötti kitöltő falazat téglából készült, külsejét vörösbeténi kemény homokkő burkolja. A templom padlója előre felé lejt, hogy az oltárra látás könnyebb legyen s ugyanazt a célt szolgálja a szentélyt másfélméteres emelése. A belső falak festetlenek, a hatalmas falsíkokat fröcskölt göröngyös vakolat borítja. Mi értelme lenne műmárvánnyá kendőzni a vakolatot, amely mindig csak vakolat marad? Cinóber-vörös, szürke lécu ajtók fokozzák a színhatást. A főhajó pillérein két és félméteres hasábalakú világítótestek kúsznak fel, a színes famennyezet pedig rejtett szuffita-világítást kapott. A hat oszlopon nyugvó boltozott szentélyben egyszerű formájú rózsaszínű márványoltár áll; a bejárat felett nagy ablak szökik fel, mely vízszintes csíkokból álló színes, főképp vörös üvegekből van mozaikszerűen összerakva festés és patinázás nélkül. A puritán homlokzatok csak a méltóságteljesen emelkedő torony dekorálja. Az építészeti részokről kívül-belül hiányzik a dekoratív-ornamentális díszítés.

A formák sommás egyszerűsége jól-összhangban áll a belső tér megkapó színhangulatával. A korai keresztény bazilikák tömönatos előadási módjára kell annak emlékeznie, aki belép a templomba, nem a stílus (azzal nem vállal közösséget), hanem szelleme, hangulata, varázsa miatt. Minden együtt készült és egy célt szolgál, a belső díszítés néhány objektuma alkalmazkodik az architektúrához. A főoltáron álló Jézus Szíveszobor *Vitt* Tibor archaikus zamata és mégis izig-vérig mai alkotása. A hét méter magas oldalablakok kitűnően megkomponált üvegeképei, amelyeket *Sztehlo* Lili tervezett, ezáltal valóban üvegfestmények s nem üvegre átvitt, anyagszerűtlen olajkompozíciók. Győr gyárnegyedének főterén a chartresi ablakok villódzó, földöntúli misztikumát

álmodják tovább. Vasbeton és téglá, üvegek és szobor, kovácsoltvas-dísz s a kő faragott profilja egy szándékból öltött testet, vállával egymást támogatja, szellemével egymásra utal s a győri új templomnak többet köszön a mai magyar kultúra, mint legelő haladó piktoraiknak, legjobb szobrászaiknak. A két Árkay a magyar gyóbuszon merőben elől nélkül áll és újat teremtett. Nálunk, ahol az építészet sohasem érett meg a konzervatív ellenzék nemes szerepére, ahol csak a praktikus rendeltetésű gyárakat is reneszánsz — Palladio — malterkariatida stílusban építik, valóban rendkívüli feladatot oldottak meg. Az apa tapasztalatokon érlelődött bölcsesége, a fiú pazarló ifjúkora s a kor szellemi áramlata ritka kivételes harmóniában egyesült. S ennek az egyesülésnek tanulságai közül két figyelemreméltó ténytet kell kiemelnünk: először azt, hogy az évek óta stagnáló egyházművészet fellendítésére megtörtént az első komoly lépés, másodsor, hogy a korszerű, minden ízében modern stílust a mértékadó egyházi körök s a győri hívők, akiknek ezért a templomáért annyit küzdött a *győri gyárvaros* lelkes papja: *Brantl Lajos* plébános, egyaránt spontán örömmel fogadták.

Genthon István.

Zenei szemle.

Ritka nagy élvezet két olyan csodálatos alkotást hallani egyazon zenekari est keretében, mint amilyen *Bach* Sebastian «Magnificato»-ja és *Mozart* «Bűnbánó Dávid» c. kantátéja.

A «Magnificat» 1723 karácsonyán került bemutatásra. Spitta, Bach nagynevű biográfusa, egy 1730-ból származó kéziratot fedezett fel, amely az eredetileg Es-durban írt művet nagyszerű D-dur feldolgozásban tartalmazta. Ebben a formában került most nálunk is *Fischer Edwin* vezényletével előadásra. Szövege Szűz Mária örömeke latinul, a Lukács evangélium szerint.

A bevezető kórus — «Magnificat anima meo Dominum» — a biztos kézzel formált, egyenletes felszín alatt csupa szenvedélyes ujjongás, pompás erő. A II. Sopran áriája gyermeki szelfdségű, békés karácsonyi hangulathoz visz át. Különösen ihletett alkotás az I. Sopran áriája: «Quia respexit humilitatem ancillae suae». Gyönyörű rajza ez az istenanya arcának, amelyről a félenken fogadott remegő boldogság, a szűzies hit sugárzik. Az oboa

d'amore kísérte csak fokozza a melódika poétikus finomságát. E szavaknál: «Ecce enim ex hoc beatam dicent... a kar veszi át a befejező szavakat: ... omnes generationes». Ugyanazon eszmétől átitatott tömeglélek elragadtatásának utólréhetetlen plasztikával ábrázolt zenei megnyilatkozása ez a kórus. A témát mintegy beledobja a többi mozgalmasszólam örvénye közé; eleinte egymásután, hol itt, hol ott bukkan fel, majd a szólamok egymásba ütköznek, egymásra tornyosulnak, mindent elsöprő diadalmaskodó erejükkel mintha a kereszténység világrendítő hatalmát szimbolizálnák. Hát nem valóságos csoda-e az, hogy ebben a szűk, kispolgári környezetben vesződő kis thüringiai kántorban, azokkal az összehúzott, éles tekintetű szemekkel, az apokalyptikus víziók, egy Savonarola jóslatai, egy Shakespeare alakjai, a gondolatok, szenvedélyek, hősi életek ilyen erővel támadjanak életre, mint amilyent itt nyújt nekünk? Az Úr hatalmát festő kórus «Fecit potentiam in brachio suo» feltörő energiája, hatalmas súlya szinte lélekzetakasztó. Annál megragadóbb ezután az alt és tenor együttes áriájának bensőséges gyönyörű melódiája a halk hegedű és fuvolakisérettel. Az utolsóelőtti kórus korallfigurációi borongósabb jellegűek, de egy erőteljes fúga az örömteli hangulatot újra uralomra viszi. A befejező «Gloria» koncentrált erővel zárja mégegyszer egy ragyogó képbe a bevezetés főmotívumát.

Mozart kantatéja először került nálunk előadásra. Fischer Edwin, az est karnagya adatta elő tavaly Németországban, addig alig tudtak róla. Mozart itt az 1873-ban Salzburgban bemutatott C-moll miséjének Kyrie és Gloria tételeit látta el új szövegezéssel, amihez két új áriát (tenor és szoprán) komponált. Az alázatos könyörgés, bűnbánat, bizalom hangjai Mozart világában sajátos színezetet nyernek. A két szoprán szóló túlsúlyá Bach súlyos páthosszal telített barokk tónusát világosabb, szinte lebegő könnyedségű színekkel festi át. Ezek az áriák átszellemült finomságokkal, törékenységükkel, könnyedségük dacára nem kevésbé mély hit kifejezői, mint Bach hatalmas kórusai. Egy csodálatosan gyöngéd, gyermeki lélek megnyilatkozása, aki épen ezzel az egyszerű, magától értetődő gyermeki hitével, a legjobban tudja megközelíteni a földön-

túli eszményiséget. Nagy, sőt rendkívüli énekkultúra, sajátos hangszín és stílusérzék kell ahhoz, hogy ez a mozarti eszményiség hiánytalanul érvényre jusson. Talán az egész mű legszebb áriájában «Csillag fénylik a sötét égen» behéjzolgó délnémet-olasz melódiájával, az elragadó Allegro résszel *Arkandy* Kathlen (I. Sopran) nagyon szépen sikerült interpretálással lepte meg a hallgatóságot.

Az est többi művészei: Kreszné Stojanovits Lily (II. Sopran) Basilides Mária, Székelyhidya Ferenc és Györy Pál az oratóriumi stílus kiváló erősségei. Külön ki kell emelnünk a «Magnificat»-ban Basilides és Székelyhidya felejthetetlen élményt nyújtó együttes áriáját.

A *Palestrina* kórus, a zenekar itt-ott erős ingadozásával szemben, kitűnően megállta a helyét. Az a tűz és energia, amely Fischer Edwin vezényletét áthatotta, énekegyüttesét is megihlette. Az előadás sikerében nem kis része volt a kórus új karnagyának, *Bárdos Lajosnak*, aki az előkészítés nehéz munkáját végezte. Ezután a legszebb reményekkel nézhetünk a kórus további működése elé.

*

Szigeti József egyike a hegedű legnagyobb mestereinek. Zenekari estjén Brahms és Beethoven hegedűversenyeivel a legtökéletesebben mutathatta be klasszikus művészetét. Játéka inkább tartózkodó, elmélyedő, a legkevésbé sem magát kellett. Tónusa eszményi tisztaságával és finomságával, különösen pár csodálatos szépen megszínált «dolce»-ban, szinte egy magasabb szférából hangzik. Brahms férfias romantizmusát kevesen értik át így, ahogy Szigetitől hallottuk. Ahogy az első tétel inkább derült, energikusabb témája ellágyul, elvész a melankolikus álmodozásba, ahogy az élesen, erőszakosan feltörő melléktémával újra helyrebillenti az egyensúlyt, a látszólag rideg Brahmsnak ezt a férfias küzdelmet észak-német lány érzelmi világa ellen, melyben mintegy önmagát akarja felrészni a tétlen búskomorságból — nagyszerűen tudta megéreztetni. Ugyanez a komolyán, lágyságában is szigorú fegyelmezetség és előkelőség érvényesült Beethoven halhatatlan D-dur versenyében.

Ugyanekkor került bemutatásra *Bar-tók Bélának* hegedűre és zenekarra írt I. Rapszodiája. Mind ez, mind a pár

nappal később a filharmónikusoktól bemutatott II. Rapszódia a szenvedélyes folklorekutató Bartók új problémáiról tanuskodnak. A hangszeres népi zene foglalkoztatja nyugtalan fantáziáját. Csak az, aki hallott a néptől ilyenfajta zenét, tudja teljesen felfogni azt a közvetlen, naiv frissiséget, amivel Bartók ezeket az érdekes hangszíneket és harmoniakat egy zenekarra át tudta plántálni. A legnagyobb meglepetést a cimbalom szólama hozta. Nem is áldottuk, hogy ezen a hangszeren — amelyet eddig jóformán csak a cigányzene modorában ismertünk — ilyen színeket is ki lehet hozni. Az igazi magyar cimbalomstílus (nem az agyoncikornyázott és agyonfutamozott) talán még ezután fog igazán kialakulni.

Szigeti a nehéz magánszólam szilaj, rapszodikus népi hangjába már nehezebben tudott beleilleszkedni. Minden Bartók-bemutatónál ugyanaz a hiány mutatkozik. A bartóki stílusnak ma még nincsen megfelelő zenekara, karmestere, interpretálása. Ezek csak a fiatal magyar zenészgenerációból fognak porondra lépni, azokból, akik a magyar népi zenét a maga hamisítatlan mivoltában közvetlen a nép kezéből és ajkáról tanulták megismerni.

*

A filharmónikusok Bartók bemutatóján kívül még egy magyar szerzeményt hallottunk: *Kókai Rezső* Preludiumát és Scherzóját. A mű hatásos színes hangszerelést, sok fiatalos lendületet mutat, de egyelőre semmi egyéniséget. A fiatal magyar zeneszerzők valóban nem szorultak arra, hogy a késő romantika kozmopolita szellemének epigonjai legyenek, mikor előttük van a magyar népi zenének egész kincses háza, amelyen nagyra nőhetnek.

Respighi Ottorino mint a régi muzsika kitűnő ismerője mutatkozott be ezúttal. «A madarak» c. bájos suiteje stílhú hangszereléssel teljes mértékben érvényre juttatta a XVII. és XVIII. század hangszeres zenéjére annyira

jellemző hangfestő, természetutánozó törekvéseit. A szerzőnek különösen *Rameau* «La poule» c. kis csembalo darabjának elragadó finom szellemességét sikerült zenekarral visszaadni. A «raison» és a «grace», ez a két sajátos francia tulajdonság ott csillogott ennek a kis műnek minden taktusában.

A többi tétel: a füllemüle édes-bús, kecses trillázása, finom civódás melodiái, a galamb szerelmes bűgása, a kakukszóval átszótt erdei idyll mind-megannyi Watteau festmény: Pasztell színek, tompított csendes gesztusú kedélyvilág, sajátos szelíd, fáradt melankólia. A filharmónikusok a művet kedvvel és nagyon szépen játszották.

Végül *Franck Cézár* D-moll szimfóniáját adták elő. Francknak életében nagyon kevés elismerésben, annál több közönyben és balsikerben volt része. Teljes értékében, mint a francia modern zene első úttörőjét, csak mostanában kezdik méltányolni. D-moll szimfóniája a francki lélek egyik legteljesebb kifejezése. Gondolatainak világossága, egyetemes jellege, súlya a klasszikus magaslatán áll. Emellett a tartalom formába öntésében, harmoniai szövésében, melodiáinak sajátos tiszta körvonaliban teljesen egyéni. Egy ember, akinek egész életét a kenyérkeresés keserves gondja tölti be s aki mégis sohasem lázongott a sorsa ellen, hanem önmagából tudott egy ilyen ideális, harmonikus világot teremteni. Kevesen érezték úgy át az emberi fájdalmakat mint ő, de a hívő lélek erejével mindig megtalálja a teljes kiegyenlítő-dést. Nem véletlen az, hogy a hit, a jóság, a szeretet emberének, Franck Cézárnak a neve oly szívesen látott név ma a zenevilágban. Ilyen tulajdonságokkal nincs sok versenytársa.

*

Dohnányi Ernő zongoraestjén zsúfolt széksorok előtt játszott a elgyönyörű műsorát: Beethoven *Eroica* variatívát, D-dur, B-dur és F-moll (apassionata) szonátáját. Kivételes művészete ezúttal is a legnagyobb élvezetet szerezte hallgatóságának. *Prahács Margit.*